

नाव = भोकार राजेश्वर मठे
Open book test

Date: 10/8/2018

Roll No - 7282

10/8/2018

औद्योगिक कावस्थापन पेपर - १.

B.com III. I.M-I

open Book Test

B.com. Part. III I.M. Papers I

Open Book Test

Sr. No.	Roll. No.	Name of student	Signature
1	7282	Amar Baban Sankpal	Sankpal
2	7163	sourabh chundon machhale	Sourabh
3	7195	Omkar Dnyaneshwar Muthe	C.D. Muthe
4	7238	Rutuja Dagdu Patil	Patil
5	7285	vaibhavi Dilip Sawant.	Sawant
6	7045	shradha Rajaram chougule	shradha
7	7154	shivajali tad	shivajali
8	7315	Sanit Ningayya swami.	Swami
9	7088	Nikita Purushottam Hedau.	Nikita
10	7078	shanti Shrikant Ghunkikar	Ghunkikar
11	7006	Bushie shubhis Attal	Bushie
12	7332	Radhika Rajaram Inarambe	Radhika
13		Rajashree Bhima Bandgar.	Bandgar
14	7113	Aishwarya Rajendra kadam	Kadam
15	7259	madhuri shiveji Powar	Powar
16	7024	Rutuja Suresh Bodekar.	Bodekar
17	7253	Puja Chandey Powar	Powar
18	7106	swatiya chandso Jamadar	Jamadar
19	7228	Nutan Rajendra Patil	Patil
20	7324	pratiksha Nandkumar Tupe.	Tupe
21	7192	Ruksar Akbar Mulla	Mulla
22	7150	Nilima R. Kumawat	Kumawat
23	7130	Shailesha R Kambale	Kambale

9/2018

औद्योगिक व्यवस्थापन पेपर - १.

B.com III, IM-I

open Book Test

Date _____
Page _____

कृ-1 कारखान्यातील यंत्रस्थाना म्हणजे काय? यंत्रस्थानेवर प्रभाव टाकणारे घटक स्पष्ट करा

→ पुन्नावणा :-

कारखान्यातील यंत्रे, उपकरणे, भाग फर्निचर इतर वस्तु कामगार सेवा क्षेत्रे यांना कारखान्यातील जागेची वाढणी करून दिली पाहिजे. ही वाढणी अशा पद्धतीने दिली गेली पाहिजे की त्यामुळे उत्तम कामे जास्तीत जास्त उत्पादन फुगीत करी शकतात आणि पाहिजे. त्यांना कोणती जागा देण्यात आली आहे व त्याची त्या जागेवर मांडणी करायला प्रफोरे केले आहे यावर उपभोग घटकान्ची कार्यक्षमता, जागृक्षमता, सुव्यवस्था इतक्या नष्ट तर त्याचे अवलंबून असते. यंत्रसंय यंत्रसामग्री व उपकरणे कामक्षेत्रे सेवाक्षेत्रे यांची अशा प्रकारे मांडणी करणे की ज्यामुळे उत्पादनात वाढ होईल. उत्पादनाचा दर्जा सुधारेल अशा प्रकारे केलेल्या मांडणीला यंत्रसंय व यंत्रसामग्री स्थाना असे म्हणले जाते.

व्याख्या :-

न्यूनतम उत्पादन खर्चात उच्च दर्जाचे जास्तीत जास्त उत्पादन मिळवण्यासाठी कारखान्यामध्ये यंत्रे, सामग्री प्रक्रीया व सेवाक्षेत्रांची मांडणी करण्याचे तंत्र म्हणजे यंत्रस्थाना होय.

यंत्रसामग्री व इतर उत्पादन यंत्रसामग्री यांच्या स्थानाची विचार करताना अनेक महत्वाचे घटक विचारात घ्यावे लागतात या दृष्टीने खालील घटक महत्वाचे ठरतात.

① जागेची उपलब्धता :-

जागेच्या उपलब्धतेवर यंत्र सामग्री व इतर उत्पादन सामग्री यांची स्थाना अवलंबून असते. जागा मुबलक असेल तर एक मजली इमारत बांधून स्थाना सुव्यवस्था करता येते. परा जागा मुबलक नसल्यास उपलब्ध जागेच्या आ-इंचाच विचार करून स्थान ठरवावे लागते.

Poonam

Goodluck

② उत्पादित वस्तुचे स्वरूप :-

उत्पादित वस्तुच्या स्वरूपानुसार गांठे व ग्रंथांचे स्वरूप बदलता असते. त्यामुळे उत्पादित वस्तुच्या स्वरूपावरून कोणत्या प्रकारची रचना पाहिजे व त्यासाठी जाग कशी पाहिजे हे ठरत असते. मालाचे वजन, आकार, उत्पादन प्रमाण व किंमत नाडुकुपण, सुरक्षितता, गुणवत्ता, निरीक्षण व उत्पादित वस्तुचा दर्जा हे रचना ठरविताना लक्षात घ्यावयाच्या घटकगुणिका काही घटक आहेत.

③ यंत्रे व उपकरणे यांचा प्रकार :-

कारखान्यात जी-जी यंत्रे व उपकरणांचा वापरामागील त्या प्रत्येकाने स्वरूप आकार कार्य व त्याद्वारे होणारी प्रक्रीमा यांची माहिती करून घेतली पाहिजे.

④ अंतर्गत वाधतुक :-

कारखान्यात इका यंत्रांपासून दुसऱ्या यंत्राकडे नेण्यासाठी मालाची हाताळणी करणे लागते. तसेच पक्क्या मालाची साठा विक्रीगाकडे न्यावा लागते. अशा प्रकारच्या अंतर्गत वाधतुकीसाठी, अवजड माल उचलण्यासाठी कारखान्या वेगवेगळे उपकरणे, साधने वापरली जातात.

⑤ उत्पादन पध्दती :-

उत्पादनासाठी विविध पध्दती अवलंबित्या जाताना प्रत्येक विक्रीगातील वैशिष्ट्यपूर्ण कार्यानुसार उत्पादन पध्दती वापरली जाते. उत्पादन पध्दती कोणत्या स्वरूपाची आहे, भावत्य संग्रहना अवलंबून असते.

⑥ विविध प्रक्रीमांचा क्रम :-

कच्चा माल वेगवेगळ्या प्रक्रीमांमधून गेल्या नंतर त्याचे पक्क्या मालात रूपांतर होते. त्यामुळे कोणत्या कामानंतर कोणते कार्य किंवा प्रक्रीमा हे पाहून प्रक्रीमांचा क्रम ठरवावा लागतो.

७) सुव्यक्त देखभाल व सुरक्षा :- यंत्रे वापरताना त्यांनी वलचेव कुलावी लागणारी देखभाल व सुरक्षा कुलावी लागणारी सुरक्षा विनासडवळा, विनात्रास कुलावी पडिजे.

८) नवचीकता :- कीतीही आधारी यंत्ररचना केली तरी तीच रचना कायमपणे उपयोगी पडेल असे नाही. मरिष्य काळात अनेक बदल घडव्याची बाळ्यता आरुते उपयोगाचा विचार होणे, नवीन बाधे लागणे, पूवीपेक्षा जास्त कार्यक्षम यंत्रे उपलब्ध होणे उत्पादन पद्धतीत सुधारणा होणे इ.

९) सुरक्षीतता :- कामगारांच्या यंत्रसामग्रीच्या व इतर साधेत्यांच्या सुरक्षीततेचा विचार यंत्ररचनेत होणे आवश्यक आहे.

१०) कार्यक्षीर तरतुदी :- कार्याव्यारि संबंधीत अनेक कार्ये अस्तीत्यात आधित या कार्यध्यानील तरतुदी विचारत घेउज्य यंत्ररचना करणे आवश्यक असते. नाधितर केलेली रचना कार्यध्याच्या दृष्टीने अयोग्य वल्ल बदलावी लागते. व त्यामध्ये वेळेचा व पैसाचा अपव्यय होतो.

कृ-२ कारखाने स्थान :-

वरतुचे उत्पादन करणाऱ्या साठी ज्या ठिकाणी कर्मचारी, माल, संपत्ती, यंत्रे व इतर उपकरणे व साधनसामग्री एकत्रित भावली जातात ते ठिकाण अथवा जागा म्हणजे कारखाना होय.

नवीन कारखाना चालू करताना

किंवा अस्तीत्वात असलेल्या कारखान्याचा विस्तार करताना स्थान निश्चितीचा प्रश्न निर्माण होतो. कारखान्याची स्थान निश्चिती म्हणजे कारखाना कोणत्या प्रदेशात, क्षेत्रात आणि जागेत उदर करवण्याचा हे ठरवीणे. कारखाना नियोजनात कारखान्याचे स्थान निश्चित करणे ही मोठी कुडीचा समस्य असते. व हा दीर्घकालीन स्वरूपाचा निर्णय असतो. याचाच अर्थ स्थाननिश्चितीचा निर्णय घेताना फार इतल्या विचार करणे आवश्यक असते. कारण कारखान्याचे स्थान एकदा निश्चित करून तेथे कारखाना चालू होण्यावर ते स्थान जरी कालांतराने बदलणे अगदीच अशक्य नसले तरी ते फार अडचणीचे, खर्चाचे व जुळसानीचे होते. यामुळे असे म्हणले जाते की कारखान्याचे स्थान हा अत्या महत्वाचा निर्णय असून त्याच्यावरच कारखान्याचे माध्याव्य अवलंबून असते.

उजेवर

1. कारखान्यातील संरचना म्हणजे काय? संरचनेवर प्रभाव टाकणारे घटक स्पष्ट करा.
प्रश्नावना :-

ग्याती
ची
लेटिन,

कारखान्यातील यंत्रे, उपकरणे, मान, फर्निचर, इतर वस्तू, कामगार सेवाकेंद्रे यांना कारखान्यातील जागेची वाटणी करून दिली पाहिजे. ही वाटणी अशा प्रकारे पद्धतीने दिली गेली पाहिजे की, त्यामुळे उत्तम दर्जाचे जास्तीतजास्त उत्पादन कमीतकमी खर्चात करता आले पाहिजे. त्यांना कोठली जागा देण्यात आली आहे व त्यांची त्या जागेवर मांडणी कशा प्रकारे केली आहे. यावर उद्योग-धंद्याची कार्यक्षमता, लाभक्षमता, सुरक्षितता इतकेच नव्हे तर त्याचे आस्तिवस्तुधन अंवलंबून असते. यंत्रसंच, यंत्रसामग्री व उपकरणे, कार्यकेंद्रे, सेवाकेंद्रे यांची अशा प्रकारे मांडणी करणे की, ज्यामुळे उत्पादनात वाढ होईल, उत्पादनाचा दर्जा सुधारेल अशा प्रकारे केलेल्या मांडणीला यंत्रसंच व यंत्रसामग्री रचना असे म्हणले जाते.

रिल-
संग्र-
प्यभूत
गी
वेवा

उत्तर :-

"न्यूनतम उत्पादन खर्चात उत्तम दर्जाचे जास्तीतजास्त उत्पादन मिळविण्यासाठी कारखान्यामध्ये यंत्रे, प्रक्रिया व सेवाकेंद्रे यांची मांडणी करणे याचे संग्र म्हणजे यंत्ररचना होय." यंत्रसंच व यंत्रसामग्री यांच्या रचनेचा विचार करताना अनेक महत्त्वाचे घटक विचारात घ्यावे लागतात. या हद्दीने खालील घटक महत्त्वाचे ठरतात.

प्रावर
गे-
रण
चार
विचार
उत्तर
गाच्या

1. जागेची उपलब्धता :- यंत्रे, यंत्रसामग्री व इतर उत्पादन सामग्री यांची रचना अंवलंबून असते. जागा मुख्यतः एक मजली इमारत वांधून

ने.
यांची
रत

रचना शुद्धीकरण करता है। पढा जागा मुखलक गर
अभावध जागीच्या इंधा-इंधाचा विचार करुण स्थान
ठरवावी लागते.

② उत्पादित वस्तूंचे स्वरूप :-

उत्पादित वस्तूंच्या स्वरूपांनुसार ज
व यंत्रांची स्वरूप बदलत असते. यांमुळे उत्पादित वस्तू
स्वरूपावरुण कोणाचा प्रकारची रचना पाहिजे व त्यासाठी
कशी पाहिजे हे ठरत असते. मालाचे वजन, आकार, उत्प
प्रमाण व किंमत, नाजूकपणा, सुरक्षितता, गुणवत्ता, निरीक्ष
उत्पादित वस्तूंचा वर्गी हे रचना ठरवितात। लिहात घ्यावय
दारकापैकी काही धटक आहेत.

③ यंत्रे व उपकरी यंत्रा प्रकार :-

कारखान्यात जी जी यंत्रे व उपकर
वापरवयाची असतील त्या प्रत्येकाचे स्वरूप, आकार,
व त्यापैकी होणारी प्रक्रिया यांची माहिती करुण घेतली
पाहिजे.

④ अंतर्गत वाहक :-

कारखान्यात एका यंत्रापासुन दुस
यंत्राकडे नेण्यासाठी मालाची हाताळणी करावी लागते.
तसेच पक्का मालही साठ विभागाकडे न्यावा लागतो. आ
प्रकारच्या अंतर्गत वाहक्यांसाठी, अचूक माल उचलण्या
कारखान्यात वेगवेगळी उपकरी, साधने वापरली जातात

⑤ उत्पादन पध्दती :-

उत्पादनासाठी विविध पध्दती अवलंब
ल्या जातात. प्रत्येक विभागातील वैशिष्ट्यपूर्ण कार्यां
उत्पादन पध्दती वापरली जाते. उत्पादन पध्दती कोणा
स्वरूपाची आहे त्यावरच यंत्ररचना अवलंबुन असते.

तस
ना
जा
कु
पि
त्या
घा
या
पी
का
पि
सप
रा
सा
त.
बि
स
य

⑥ विविध प्रक्रियांचा क्रम :- कच्चा भाग वेगवेगळ्या प्रक्रियांमून
वेळ्यांतर त्याचे पक्क्या भागात रूपांतर होते. त्यामुळे
कोणत्या कायनांतर कोणते कार्य किंवा प्रक्रिया हे पाहून
प्रक्रियांचा क्रम ठरवावा लागतो.

न्याती
ची
लेईल,
करे

⑦ शुल्का देवभान व दुकस्ती :-
थंडी व सविताना त्याची वरचेवर
करावी लागणारी देवभान व प्रसंगी करावी लागणारी
दुकस्ती विनाअडथळा, विनागास करता आनी पाहिजे.

रिल-
संग्र-
स्पष्ट

⑧ लवचीकता :- किततीही आर्दश थंडरचना केलेली तरी तीच
रचना कायमपणे उपयोगी पडणे असे नाही, भविष्यकाळात
अनेक बंधन घडण्याची शक्यता असते. उपयोगाच्या विस्तार
होणे, नवीन शोध लागणे, पूर्वीपेक्षा जास्त कार्यदाम थंडी
अपलब्ध होणे, उत्पादने पडताना सुधारणा होणे इ.

गी
पेवा

⑨ सुरक्षितता :- कोणतेही कामगारोच्या, थंडीसामग्रीच्या व इतर
साहित्याच्या सुरक्षिततेचा विचार थंडरचनेत होणे
आवश्यक आहे.

प्रावर
गे-
मग्री

⑩ कायदेशीर तरतुदी :-
कारखान्याशी संबंधित अनेक कायदे
अस्तित्वात आहेत. या कायद्यातील तरतुदी विचारात घेऊनच
थंडरचना करणे आवश्यक असते. नाहीपेक्षा केलेली
रचना कायद्याच्या हुद्दीने अयोग्य ठरून बंदनाची
लागते. व त्यामध्ये वेळेचा व पैशांचा अपव्यय होतो.

पण
चार
विचार
उत्तर
णाच्या
जे.
त्रांची
त व

Poonam

Goodluck

2. कार्यालयाचे स्थान :-

वर्तुची उत्पादन कारखानाची

ठिकाणी कार्याची, माल, शीटिंग, डीजे व इतर सुविधा
सुलभतासाठी एकत्रित आणवणी साठी, ते ठिकाणे
आणवणी कारखाना होय.

वर्तुची कारखाना त्याच कारखाना किंवा अ

-त्यात अस्तित्वात कार्यालयाचा विस्तार करणारा अ

-विस्तारणीया प्रश्न निर्माण होतो. कार्यालयाची स्थाना

-नी स्थाने कारखाना कोठारा प्रवेशात, होणान आणवणी

मधील सुलभता कारखाना हे ठरविणे. कारखाना जियो

कारखान्याचे स्थान निश्चित करणे ही गोष्टी कठीण अ

असते व हा दिक्कान्निष्ठ स्थळपाचा निर्णय असतो. या

अर्थ, स्थाननिश्चितीचा निर्णय घेणाऱ्या कारखान्याचा

विचार करणे आवश्यक असते. कारखान्याचा कारखान्याचा

स्थान एकदा निश्चित करणे नये कारखान्याचा त्याच

वेळापार ते स्थान अशी काळांतराने बदलणे अवघड अ

सोय. यामुळेच असे म्हणता येते की, कारखान्याची स्थान

हा अत्यांत धरल्याचा निर्णय अत्यंत महत्त्वाचा

कारखान्याचे भावित्वात आणवणी असते.

71